

УДК 94 (477. 8): 329
ББК 63.3 (4 Укр) 621

Тетяна Мосійчук

МОВНЕ ПИТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ УНДО (1925–1939 рр.)

У статті висвітлюються основні форми захисту прав української мови в діяльності провідної політичної партії Західної України 20–30-х рр. ХХ ст. – Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО). Автором проаналізовано загальні умови й напрями боротьби націонал-демократів за здобуття державного статусу української мови. Особлива увага звернена на протидію утравкізації початкової і середньої освіти.

Ключові слова: Українське національно-демократичне об'єднання, мова, утравкізація, інтернаціоналізація, міжвоєнний період.

Зважаючи на мовну ситуацію, що склалась в незалежній Україні актуальним завданням нашого громадянства є збереження повноправного статусу державної української мови. Сьогодні мовна проблема безпосередньо пов'язана з питаннями про становлення національної еліти, яка б могла протистояти процесам духовного збідніння нації, мовного та національного збайдужіння. Під цим кутом зору викликає наукову цікавість діяльність українських партій в минулому, під чужоземним поневоленням, які ставили собі за першочергову мету захист природних прав української мови. Головна роль у громадсько-політичному житті західного регіону України в міжвоєнний період належала Українському національно-демократичному об'єднанню (УНДО). В умовах колонізації і денационалізації, українська націонал-демократія відіграла ключову роль у боротьбі за права українців розмовляти, навчатись, послуговуватись в усіх сферах життєдіяльності рідною мовою.

Попри значний внесок партії у культурно-освітній розвиток краю та боротьбі за державний характер української мови, основна увага дослідників зосереджена на політичній та економічній діяльності об'єднання. У вітчизняній історіографії окреслена проблема висвітлена епізодично в дослідженнях М.Кугутяка [20; 42], О.Потіхи [43], І.Соляра [44] та ін.; у польській – у працях Р.Томчика, М.Пап'єжинської-Турек, Р.Торжецького [44, с.75].

Мета дослідження полягає у висвітленні основних форм захисту прав української мови в діяльності УНДО з метою протистояння денационалізаційній політиці польського уряду.

Сумнозвісне рішення Ради послів Антанти від 14 березня 1923 р. вирішило долю Західної України та статусу української мови на подальший міжвоєнний період. Через рік у березні видано урядове розпорядження про впровадження польської мови навчання у всіх державних та приватних середніх навчальних закладах [10, арк.34–36]. У законі про державну мову та мову урядування адміністративних властей, який набув чинності з 1 жовтня 1924 р., стверджувалось, що державною мовою на території Польщі є виключно польська мова. Постанова від 23 червня 1925 р. зобов'язувала всі українські написи на будинках і дороговказках замінити на польські [16, арк. 3]. Дія вищезгаданих законів розповсюджувалась на території Львівського, Станіславівського, Тернопільського та Волинського воєводств. Українська мова могла використовуватись в “автономних” (освітніх, церковних, кооперативних) організаціях. Проте через адміністративні зловживання це положення давало привід для репресій і заборон.

Таким чином, обмеження польськими законами прерогатив української мови та утиски того мінімального обсягу прав, які вони їй гарантували сприяли колонізації і денационалізації українців краю.

Вже з початку своєї діяльності націонал-демократи продемонстрували усвідомлення вагомості боротьби за права української мови. 15 липня 1925 р. новоутворена партія звернулася з відозвою, наголошуючи, що “всупереч святочним міжнародним

зобов'язанням, власній конституції і власним законам, наші відвічні противники прино-
ровлюють до українського народу нечуваний політичний гніт, що виявляється...в топ-
танні прав української мови в публичному житті”. Націонал-демократи запевняли, що
докладуть всіх зусиль в боротьбі за рідну мову [20, с.409].

Партія прагнула в першу чергу виховати серед українського громадянства
“почуття права мови, значення та ціни цього права у громадському житті”. “Адже пра-
во рідної мови, – як відзначав К.Левицький, –має велике значення для життя і майбут-
нього нації. Це є перше право людини, народу і нації, що борються за свої права” [43,
с.77–78].

На засіданні ЦК УНДО 30 серпня 1927 р. першочерговим питанням на порядку
денному став проект закону від 29 серпня того ж року про ведення на польській мові
діловодства в кооперації. Наголошуючи, що “це новий нечуваний наступ на права
української мови в приватних і торговельних підприємствах”, керівництво партії вирі-
шило подати позов до Ліги націй та провести відповідну агітацію “щоб наш загаль-
но приноровлювався до цього розпорядку” [1, арк.92]. В ході засідання націонал-демо-
крати звітували про проведені заходи, зокрема про початок “ударної кампанії” в пресі
та організації віч. В.Целевич в листі до М.Черкавського від 31 серпня 1927 р. відзначав,
що вже подав вступну статтю в “Діло”, в якій мотивував “протизаконність отього
розпорядку” та пропонував попередити віце-прем’єра, що в разі відмови скасувати дану
постанову “український нарід розпочне рішучу боротьбу проти цього розпорядку на
міжнародній і соймовій арені” [9, арк.38]. Швидка реакція і конкретні дії партії сто-
совно мовних законопроектів ще раз свідчить про усвідомлення нею ваги рідної мови
для повноцінного національного розвитку українського суспільства.

Основний удар полонізаційної політики уряду спрямовувався проти вживання
української мови в школі через утраквізацію навчання. 28 серпня 1925 р. на засіданні
президії ЦК УНДО і представників освітніх установ було вироблено програму дій, яка
передбачала організацію протестаційних народних віч проти полонізації українських
шкіл, бойкот утраквізації українських гімназій, залучення батьків до шкільних пле-
бісцитів, виступи українських послів і сенаторів у польських законодавчих органах,
Лізі націй та інших міжнародних організаціях. Розпочалась широка кампанія захисту
прав української мови. В ході першого засідання Ширшої Управи УНДО 13 травня
1926 р., після виступу лідера партії Д.Левицького, звітував М.Струтинський, який під-
креслив: “в перших місяцях своєї діяльності ЦК УНДО бере в свій заряд боротьбу з по-
лонізацією українського шкільництва, проводить широко закроєну вічеву кампанію.
Вислід цих віч: тисячні протести проти спольщення українських шкіл. Ці протести з
одного боку висилається до польського уряду, з другого – використовуються загра-
ницею”. Загалом, за підсумками посла, було проведено 60 віч, на яких порушувалась
мовна проблема [34, с.2]. Наймасштабніші з них відбулись 30 серпня 1925 р. в Львові,
Тернополі та Перемишлі. Учасники всіх трьох віч надіслали відповідні звернення до
польських властей [20, с.414]. 20 лютого 1927 р. з ініціативи Народної організації укра-
їнців м. Львова проведено віче за участю більше 1000 осіб, в резолюціях якого вислов-
лювався протест проти обмеження прав української мови [37, с.7]. Станіславське пові-
тове управління державної поліції у відповідному донесенні відзначало тісну спів-
працю греко-католицького духовенства і націонал-демократів в напрямку захисту прав
української мови через вічеву кампанію. Зокрема, повідомлялось про масштабне віче 10
вересня 1928 р. в Микитинцях Станіславського повіту. Його ініціатором став місцевий
греко-католицький парох М.Ганушевський, який критикував польських вчителів за
неправильне вживання українських слів в ході навчання, що тим самим “кривить” укра-
їнську мову. Порушення мовного питання створило “настрій на вічу прихильний для
партії УНДО” [15, арк.28].

2 серпня 1926 р. провід партії через Українську парламентарну репрезентацію звернувся до уряду з вимогою надання прав українській мові в першу чергу в шкільництві. Міністр А.Суйковський обіцяв внести поправки в закони, за умов якщо батьки дітей внесуть відповідні “прохання з зазначенням, що вони Українці, що їх діти говорять по українськи і що вони прохають п. міністра, щоб і школа для тих дітей була ведена матірньою українською мовою” [38, с.5]. Іншими словами це означало повторне проведення шкільних плебісцитів. Організацією і проведенням шкільних плебісцитів в Західній Україні займалося просвітницьке товариство “Рідна школа” під керівництвом центрального та повітових комітетів УНДО. Про це свідчать численні звіти воєводських управлінь про суспільно-політичну ситуацію в воєводствах. Зокрема, у звіті Станіславського воєводського управління за 1927 р. повідомлялося: “зініційована УНДО акція повторного плебісциту на ліквідацію утравістичних шкіл і за впровадження в усіх школах української мови навчання охопила в останнім часі цілі повіти...а проводять її Рідна Школа, греко-католицькі священники і вчителі” [19, арк.141].

Викладання українською мовою вводилось у школі лише в тому разі, коли громада налічувала не менше як 25% українського населення і якщо батьки не менше ніж 40 учнів подавали відповідні прохання-декларації. Тому націонал-демократи безпосередньо або через греко-католицьких душпастирів займались збіркою декларацій, про що свідчать поліцейні звіти [12, арк.209; 13, арк.1–4]. Як приклад – місцевий парох в листі від 22 грудня 1925 р. подає до ЦК УНДО відомості про стан українського шкільництва в його селі “у нас, в Куликові єсть 7 класів, народна школа з польським язиком викладовим. До неї ходить дітей української національності 287. В р. 1925 з весною внесено українських декларацій 88 за 135 дітей за українською мовою навчання” [3, арк.3].

Націонал-демократи не обмежились лише збіркою декларацій, але й активно відстоювало права української мови на парламентарній арені. Неодноразово мовна проблема порушувалась в парламенті І.Герасимовичем [22, с.2], В.Целевичем [28, с.2], М.Галуцинським [29, с.2], Д.Великановичем [7, арк.1–2]. Питання відсутності української мови в шкільній навчальній програмі порушила на засіданні бюджетної комісії сейму 20 грудня 1934 р. посол М.Рудницька. “Ситуація така абсурдна, – наголошувала вона у своєму виступі з сеймової трибуни, – що предмет навчання існує, але програми навчання немає...крім недостачі читанок також недостача підручників української граматики” [41, с.6].

Принциповість і непоступливість націонал-демократів в боротьбі за права рідної мови неодноразово відзначалась поліцейними органами. Комендант поліції Тернопільського воєводства в звіті від 4 січня 1926 р. наголошував, що з усіх партій лише керівництво УНДО вимагало від повітових осередків зібрати матеріал про “всі випадки переслідування української мови в школах” [17, арк.67].

З ініціативи і під керівництвом повітового комітету УНДО 20 червня 1936 р. відбулась велика нарада, присвячена культурно-освітнім справам. Представником від ЦК УНДО виступив Д.Великанович. В ході наради присутні вимагали зміни мовного закону 1924 р. “щоби не пересуджуючи потреби знання польської мови – українська дитина вчилася всіх предметів в рідній мові” та звертались з проханням до Української парламентарної репрезентації “щоби на найближчій сесії Сойму внесла законопроект про зміну закону про викладову мову”. Дані вимоги були затверджені в резолюціях наради [5, арк.46–50].

До боротьби з утравізацією освіти, націонал-демократи активно залучали молоде покоління, особливо під час підготовки до проведення плебісциту 1937 р. Зокрема, 24 жовтня 1937 р. І.Герасимович зустрівся з членами студентського кружка “Рідної школи” ім. П.Могили у Львові і “агітував студентів, щоб під час і напередодні проведення плебісциту, вони побули в якості інструкторів і дорадчих вісників по селах”.

Така пропозиція зустріла відгук у 50 студентів. Акція розпочалась 4 грудня 1937 р. Студенти в кількості 2–3 осіб відправлялись по селах і пояснювали селянам порядок внесення декларацій та суть освітньої політики Польщі [18, арк.105–106].

Наступ на права української мови відбувався і через церковні інституції. 16 липня 1925 р. Міністерство внутрішніх справ видало постанову про ведення на польській мові метрик і метрикальних витягів [11, арк.9]. Однак це вимагалось лише від священників східногалицьких воєводств. Тому ЦК УНДО пропонував керівникам греко-католицької церкви скликати відповідну нараду, щоб раз і назавжди “постановити одну і певну лінію, по якій має піти боротьба за права української мови в церкві, особливо ж у веденні метрик” [14, арк.19]. Вимоги до священників вести переписку з урядовцями на польській мові, як це було у Стрийському повіті, зустріла різку критику з боку партії. Націонал-демократи заперечували такі вимоги, посилаючись на параграф 8 цивільного закону, в якому чітко вказувалось: “...нема правного припису, який уповноважив би старостів видавати розпорядження, в якій мові мають парохі переписуватись з урядами” [32, с.2]. Регулярні інтерпеляції урядовців з цього приводу “посприяли” в затвердженні 13 лютого 1930 р. нової постанови яка зобов’язувала священників усі записи, в тому числі і переписку, вести на польській мові [11, арк.9].

Заборона послуговуватись українською мовою при використанні основних засобів зв’язку (пошти, телеграфу, радіо) також не залишилась поза увагою націонал-демократів. Українською мовою дозволялось писати адреси лише “у внутрішнім обороті на звичайних листах” на території трьох східногалицьких та Волинського воєводств [36, с.3]. Однак дуже часто польські урядовці ігнорували це право. Регулярні порушення змушували націонал-демократів виступати на урядових засіданнях з відповідними протестами. На початку грудня 1933 р. на засіданні парламенту О. Луцький критикував “безправний факт, що всі адреси на поручених листах мусять бути писані по-польськи”. Поляки капітулювали і дозволили писати адреси по-українськи на поштових посилках, “коли ці посилки не виходять поза внутрішній поштовий оборот у Галичині та східних воєвідствах” [30, с.4]. І це була хоч і маленька, але перемога, яка засвідчила, що УНДО на ділі захищала національні інтереси українців. Під час засідання бюджетової комісії 18 січня 1939 р в ході дискусії над бюджетом Міністерства пошти і телеграфів виступив В.Целевич. Посол наголошував, що згідно з діючим законодавством “звичайні листові посилки можуть бути адресовані по-українськи, тільки назва пошти мусить бути написана в польській мові”, однак польські власті “не респектують постанов того розпорядку, а спеціально на Волині”. На доказ своїх слів, В.Целевич подавав ряд листів, на зворотньому боці яких містились написи “пісаць по польську” та “України нема”. Тому від Міністерства вимагалось видати відповідні постанови, “щоби підчинені органи шанували права українського населення” [4, арк.12].

Аналогічною була ситуація з уживанням української мови на залізниці. Зокрема на засіданні сейму 15 лютого 1939 р. посол С.Біляк акцентував увагу на тому, що “залізничники відмовляються полагоджувати справи громадянам, які вживають своєї рідної української мови” і наголосив, що така поведінка суперечить існуючому законодавству, оскільки “закон від 31 липня 1924 р. поз. 724 в арт. 7 постановляє: “При усній розмові з населенням...при залізничних білетових касах слід відповідно до потреби допустити рідну мову місцевого непольського населення” [39, с.4]. 11 лютого 1938 р. посол Д.Великанович подав інтерпеляцію до міністра шляхів сполучення. Приводом до подання стала “неодноразова дискримінація і відмова працівників залізниці продавати квитки українцям, які звертаються на українській мові”. Посол акцентував увагу на випадку, що трапився з студенткою Оленою Стельмахівною на станції Суховолі Львівського воєводства в перших числах листопада 1937 р. Працівник залізниці вимагав звернення до нього на польській мові, бо “дурної мови”, тобто української, він не розуміє. До інтерпеляції додавався перелік свідків, які відзначили: “Через грубіянський

крик студентка отримала нервовий зрив, так що навіть родичі не могли її заспокоїти”, однак квитка вона так й не отримала. Батько дівчини подав скаргу до дирекції залізниці. Відповідь вражала: “Скарга не розглянута, бо не написана урядовою мовою”. З цього приводу Д.Великанович вимагав від Міністерства відшкодування як матеріальної, так і моральної шкоди. Проте інтерпеляцію відхили. Міністр заперечував негідну поведінку працівника залізниці і наголосив, що залізниця послуговується законом про мову від 1924 р. і її працівники повинні розмовляти українською мовою “при потребі і можливості. В цьому випадку не було потреби, так як пані є студенткою університету Яна Казимира і володіє польською мовою” [8, арк.1–7]. Таким чином, польські урядовці продемонстрували своє справжнє ставлення до мовних прав українців, що змушувало націонал-демократів ще активніше за них боротися.

Проблеми україномовних радіопередач також були предметом зацікавлення з боку УНДО. Про що свідчать чергові збори націонал-демократів у Львові 8 грудня 1933 р. Вони були цілком присвячені питанню україномовних радіопередач, бо “радіо є для українців потрібне, хоч би для пропагування культури, освіти...це справа не приватна, а суспільного характеру” [2, арк.2]. Учасники зборів пропонували провести перепис радіо-абонентів українців і затвердити статут Українського радіового товариства через спеціальний меморіал.

Полонізація набирала таких обертів, що навіть у тюрмах заборонялось спілкуватись українською мовою. Посли від націонал-демократії неодноразово подавали протести до в'язничного департаменту і до міністра С.Грабського з запитом на якій законній підставі українським в'язням заборонено розмовляти між собою рідною мовою [31, с.4].

За право українців послуговуватись рідною мовою в усіх сферах життєдіяльності спрямовувалась акція, проведена УНДО під час загального перепису населення в грудні 1931 р. Провід партії звертався до українців через пресу з проханням, “щоби в той день записано вашу батьківську мову – українську мову. Домагайтесь двомовних аркушів і вписання вас по-українськи” [23, с.2].

Відстоюючи природне і юридичне право послуговуватись рідною мовою, УНДО гостро критикувала дії тих українців, які у мовному питанні зайняли угодовську позицію. Зокрема, провід партії засуджував православних священників Волині і Полісся, які маючи можливість “послуговуватись в переписці з державними властями... українською мовою”, все ж пишуть польською [21, с.3]. Те саме стосувалось юристів, які при захисті прав українців користувались польською мовою. Пропагувалась ідея, що “всякий українець, що загалом береться до якої-небудь політичної діяльності як член нації... мусить в першу чергу думати про те, щоби зберегти і високо держати прапор своєї нації, свою мову” [27, с.1]. Показовим був той факт, що під час складання присяги в сеймі і сенаті 1928 р., українські послы, незважаючи на законодавство, спочатку присягали українською, а потім – польською мовою [40, с.3].

Могутньою зброєю в руках УНДО виступила преса, зокрема часопис “Діло”. Націонал-демократи через газетні публікації давали ряд порад українському населенню у боротьбі за право послуговуватись рідною мовою. Зокрема, в статті “Діла” “До боротьби за право навчання в матірній мові” за 7 лютого 1925 р. подавався зразок Декларації, яку мали підписувати батьки з метою уведення української мови навчання під час проведення плебісцитів [24, с.4]. Питання утисків українців щодо можливості спілкуватися рідною мовою при використанні основних засобів зв'язку (пошти, телеграфу, радіо) також порушувалось в пресі. У статті “Нова ера”, опублікованій 21 січня 1925 р. йшлося про “знесення прав української мови в поштовому і телеграфічному обороті”, оскільки працівники пошти відмовлялись приймати листи з українськими адресами і “заслонюються якимось “okolnik-ом”. Націонал-демократи наголошували, що “українські громадяни повинні домагатися, щоби начальники почт показали отой “okolnik”, а

якщо в ньому містяться такі дивоглядні вимоги..., то слід писати латинськими буквами” [35, с.3]. У часописі ундовці зініціювали корисну рубрику під назвою “Куток мови”, де подавалися нові правила українського правопису за зразком: “не кажіть і не пишіть: всьо, але “все”, ...замість: ходити оте...має бути: річ у тому”, “замість: слу- чайно, треба: випадково” [33, с.5].

В основу мовної політики партія ставила гасло: “Для одного народу – одна літературна мова!” [26, с.6]. З цією метою пропагувалась передплата науково-популярного місячника “Рідна мова” та відбувався активний спротив використанню в школі з 1933 р. т. зв. “лемківського букваря”, оскільки він “розбиває устійнений український правопис... і національну єдність” [6, арк.16; 25, с.5]. В численних петиціях до освітнього міністерства націонал-демократи вимагали заборонити буквар, який написаний на основі “мішанини різних слів, наближених до лемківської говірки”, та запровадити в початкових школах навчальних підручників українською мовою [5, арк.63].

Таким чином, усвідомлюючи вагомість мовного питання в процесі розбудови української нації та держави, УНДО впродовж усього періоду своєї діяльності особливу увагу приділяло проблемі захисту української мови. Націонал-демократи доводили право українців на вільне вживання рідної мови на основі польського діючого законодавства. Загалом можна виокремити кілька провідних методів боротьби партії за здобуття державного характеру української мови: збір декларацій за введення української мови навчання; подання інтерпеляцій з відповідними протестами; постійне порушення проблеми утравкізації в польському парламенті та на шпальтах часописів; співпраця з товариством “Рідна школа” та греко-католицьким духовенством. Завдяки добре організованій вічевій кампанії провід партії зумів об’єднати громадськість навколо цієї проблеми.

Боротьбі за права української мови присвятили свою діяльність видатні діячі УНДО: І.Герасимович, М.Галушинський, В.Целевич, О.Луцький, Д.Великанович, М.Рудницька. Досвід УНДО в боротьбі за забезпечення державного статусу української мови може слугувати добрим прикладом для наслідування сучасним політичним та громадським організаціям.

1. Центральний державний історичний архів, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 344 “Українське національно-демократичне об’єднання”, оп. 1, спр. 32, 95 арк.
2. ЦДІАЛ України, ф. 344, оп. 1, спр. 40, 4 арк.
3. Там само, спр. 231, 158 арк.
4. Там само, спр. 545, 30 арк.
5. Там само, спр. 552, 63 арк.
6. Там само, спр. 559, 53 арк.
7. Там само, спр. 572, 38 арк.
8. Там само, спр. 579, 9 арк.
9. ЦДІАЛ України, ф. 392 “Українська Парламентарна Репрезентація в польському сеймі і сенаті”, оп. 1, спр. 47, 126 арк.
10. Державний архів Івано-Франківської області (Держархів Івано-Франківської обл.), ф. 2 “Станіславське воєводське управління, м. Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства”, оп. 1, спр. 227, арк. 185.
11. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 2, оп. 2, спр. 305, 13 арк.
12. Там само, оп. 1, спр. 417, 264 арк.
13. Там само, спр. 637, 43 арк.
14. Там само, спр. 993, 66 арк.
15. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 6 “Станіславське повітове староство, м. Станіслав Станіславського воєводства”, оп. 1, спр. 249, 54 арк.
16. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 8 “Коломийське повітове староство, м. Коломия Коломийського повіту Станіславського воєводства”, оп. 1, спр. 104, 6 арк.
17. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 68 “Станіславське воєводське управління державної поліції, м. Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства”, оп. 2, спр. 70, 171 арк.
18. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 69 “Станіславське повітове управління державної поліції, м. Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства”, оп. 1, спр. 728, 116 арк.

19. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 226 “Прокуратура Станіславського окружного суду, м. Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства”, оп. 1, спр. 15, 153 арк.
20. Кугутяк М. Українська націонал-демократія (1918–1939) у 2 т. / М. В. Кугутяк. – К. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2004. – Т. 2. – 704 с.
21. Баран С. Про мову урядування і переписки установ греко-католицької церкви / С. Баран // Діло. – 2 січ. – 1925. – С. 3.
22. Герасимович І. За українську школу під Польщею / І. Герасимович // Діло. – 1928. – 25 берез. – С. 2.
23. 9 грудня загальний перепис населення // Діло. – 1931. – 9 груд. – С. 2.
24. Діло. – 1931. – 13 січ. – С. 4.
25. Діло. – 1934. – 25 січ. – С. 5.
26. Для одного народу – одна літературна мова! // Діло. – 1934. – 5 лют. – С. 6.
27. Домбчевський Р. Українська мова в політичних процесах / Р. Домбчевський // Діло. – 1933. – 12 листопада. – С. 1.
28. З парламентарної арени // Діло. – 1928. – 4 черв. – С. 2.
29. З парламентарної арени // Діло. – 1928. – 23 черв. – С. 2.
30. За знижку поштових оплат і за права української мови на пошті та за українські авдіції в радіо // Діло. – 1933. – 17 грудня. – С. 4.
31. Заборона вживати українську мову. До відома п. міністрові Грабському // Діло. – 1939. – 20 лип. – С. 4.
32. Івасюк М. Ще про права української мови / М. Івасюк // Діло. – 1933. – 13 квітня. – С. 2.
33. Куток мови // Діло. – 1933. – 23 берез. – С. 5.
34. Народний Комітет // Свобода. – 1926. – 23 трав. – С. 2.
35. Нова ера // Діло. – 1925. – 21 січ. – С. 3.
36. Новий мовний розпорядок на пошті. Як адресувати листи? // Свобода. – 1926. – 21 лютого. – С. 3.
37. Новинки // Нова зоря. – 1927. – 27 лют. – С. 7.
38. Політичний огляд // Нова зоря. – 1926. – 15 серп. – С. 5.
39. Приписи не забороняють громадянам уживати рідної мови // Діло. – 1939. – 22 лютого. – С. 4.
40. Українські застереження // Діло. – 1928. – 29 берез. – С. 3.
41. Шкільництво, якого немає... // Діло. – 1934. – 26 груд. – С. 6-7.
42. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929) у 2 т. / М. В. Кугутяк. – К. – Івано-Франківськ: Плай. – Т. 1. – 2002. – 536 с.
43. Потіха О. УНДО і українське шкільництво (1930 – 1935 рр.) / О. Потіха // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. “Історія”. – Тернопіль, 2007. – Вип. 2. – С. 75-79.
44. Соляр І. Культурно-просвітницька діяльність національно-державницьких партій Західної України у 1920-х рр. / І. Я. Соляр // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. “Історія”. – Тернопіль, 2010. – Вип. 2. – С. 75–79.

В статтє освещаютя основные формы защиты прав украинского языка в деятельности ведущей политической партии Западной Украины 20–30-х гг. XX в. – Украинского национально-демократического объединения (УНДО). Автором проанализированы общие условия и направления борьбы национал-демократов за получение государственного статуса украинского языка. Особое внимание обращено на противодействие утравквизации начального и среднего образования.

Ключевые слова: Украинское национально-демократическое объединение, язык, утравквизация, интерпелляция, межвоенный период.

The article highlights the main forms of protection of the ukrainian language in activities leading political parties in Western Ukraine 20–30-ies of XX century – Ukrainian national democratic union (UNDO). The author analyzes the general conditions and trends of fight of national-democrats to get state status of ukrainian language. Special attention is paid to prevention of bilingualness primary and secondary education.

Keywords: Ukrainian national democratic union, language, utravkvizatsiya, interpellation, the interwar period.